

FREUD ÚTJA A NEUROLÓGIÁTÓL A PSZICHOANALÍZISIG

Sigmund Freud tudományos munkásságának megítélésében kritikusok ritkán figyelnek fel a kezdetre, Freud tudományos pályájának első szakára. A pszichiátriai-pszichológiai kutatás, amelyen belül döntő életművét megalkotta, csak később vált munkaterületévé; kutató munkájának első évét — 1877-től 1886-ig — neurológiai-szövettani vizsgálódással töltötte. Claus és Brücke laboratóriumában dolgozott, 9 szövettani dolgozata jelent meg. Utána az organikus neurológia klinikuma foglalta le és e tárgykörben is több cikk és könyv került ki tollából. 1885-ben az organikus neurológia magántanára lett.

A következőkben nekünk sem az a célunk, hogy Freud e tudományos életszakaszát kritikailag méltassuk. Ehelyett azt keressük, hogy hogyan fejlődött az organikus neurológus Freud a lélekelemzés megteremtőjévé. Ez két kérdésfeltevést foglal magában: 1. mik voltak Freud korának azok a neurológiai-pszichiátriai irányai, amelyeknek hatása alá került. 2. hogyan találjuk meg Freud későbbi gondolatainak csíráit saját neurológiai munkásságában.

ad 1. Azok közül az irányok közül, amelyek a korabeli neurológiában Freud művére döntő hatással lehettek, négyet kell kiemelnünk, a *darwinizmust*, a *fizikalizmust*, bizonyos a *szexualitással* kapcsolatos felfedezéseket és a *pszichologizmus* térhódítását.

Freud önéletrajzában említi, hogy középiskolás korában *Darwin* erős hatással volt rá. Ebben az időben kezdte meg a darwinizmus térhódító útját a természettudományokban. A bécsi Vergleichend zoologisch-anatomisches Institut vezetője, Karl Claus céltudatos darwinista volt; Freud legelső tudományos vizsgálatához Claus adta az ötletet, a kész munkát Claus terjesztette be a bécsi akadémiához. Freud szövettani munkásságában az összehasonlító fejlődéstani szempont állandóan érvényesült. Így amikor a petromyson (alacsonyrendű halfajta) spinális ganglionsejtjeit vizsgálja, az összehasonlító neurológiai anatómiának nyújt anyagot; a halak bipoláris, a magasabb gerincesek unipoláris spinális ganglionsejtjei mellett ugyanis ezeknél az állatoknál mind a kétféle spinális ganglionsejtet felleli. Azt is találja, hogy az idegsejtek helyükről elvándorolnak, de a megtett utat visszamaradt sejtek jelzik. Tudjuk, hogy ennek a felismerésnek gondolatváza a lélekelemzés épületében a lelki regresszió elméletében kapott helyzet (fejlődési fixáció).

Darwin és Spencer gondolatainak nagyszabású alkalmazója a neurológiában Hughlings Jackson volt. (L. pl. összefoglaló előadását 1884-ből.) Jackson fejlődési nívókat állapít meg és a neuropatológia szerinte régi nívóra visszaesett fejlődési jelenségekkel foglalkozik. Freud bőven idézi Jacksont pl. a diplegiáról és az afáziáról írt munkáiban.

Nem neurológus által közvetített, hanem közvetlen darwini hatás a kifejező mozgásokról szóló könyve, amelyre Freud többször is hivatkozik, neurológiainak is mond-

ható. Hiszen benne Darwin nagyrészt idegélettanával, patológiával és anatómiával foglalkozók munkáját dolgozza fel (Bell, Duchenne). Darwinnak e könyvben kifejtett mindhárom alaptétele (a jelenben látszólag értelmetlen jelenségek a múltban értelmesek voltak; ellentétek közel állnak egymáshoz; a túl nagy ideg inger kiönt rendes pályájából) fontos pillérként épült bele a későbbi lélekelemzés tanába; már a hisztéria-tanulmányban is fellelhető.

A korabeli természettudománynak, élettannak és idegélettannak kifejezett elve volt a *fizikalizmus*, amint az főleg a Helmholtz köréhez számító kutatóknál megmutatkozott. Ide tartozott a bécsi Brücke is, akinek intézetében Freud évekig dolgozott. Breuer, Freud első munkatársa ugyancsak híve volt a fizikalizmusnak.

Fizikalizmussal itt azt jelzem, hogy magyarázatul mindenütt az erőt, az erőmennyiséget, az erőközpontok térbeli lokalizációját keresik. A neurológiában Brücke általános élettani elvei mellett Freudra másik intézeti tanára, Meynert, a híres neurológus is hatással volt. Meynert a neurológiában az idegpályákat az erők hatóhelyeként fogja fel, és ezenkívül is állandóan erőket, erőjátékokat keres. Meynert beszél a felső agyrészek gátló erőhatásáról, melyet az alsóbbra, a „parazitikus-gyermekes” énre kifejtene. A fizikalizmus térhódításához tartozik a neurológiában Meynertnél a determinizmus határozott kimondása, amely csak látszatra szorul háttérbe a szabadakarat jelenségeiben.

Freud pszichoanalitikus munkásságának nagy része hasonló fizikai elgondolásokon nyugszik. Erőfogalom szerepel az elfojtás, lereagálás, ingermennyiség fogalmainak bevezetésében. A libidó-fogalom, amely addig a vágyat vagy élvezetet jelölte, Freudnál mennyiségileg követhető erőfogalommá válik. Metapszichológiájában az ösztönöknek, mint erőforrásoknak és lokalizációjuknak még határozottabb helyet követel. Determinizmusa ugyancsak a Meynert útján kapott fizikalista determinizmus. (Érdekes dialektikája a tudománytörténetnek, hogy pontosan ugyanakkor, amikor a neurológiában és ennek közvetítésével a pszichológiában érvényesül a determinizmus, a fizika, éppen Bécsben Boltzmann munkásságával, a statisztikai fizika kialakulása útján egy kissé az indeterminizmus felé kacsint. A fizika a statisztikai fizikával, amikor pl. törekvésről beszél – a termodinamika II. tételével kapcsolatban – biológiaibb és pszichologiaibb lesz.)

Az akkori neurológiára jellemző a *szexualitással* való kétirányú foglalkozás. Perverziókról, nemi aberrációkról tömegesen értekeznek, nevezetesen hírneves pszichiáterek. Krafft-Ebingnek, Magnannak mind a pszichiátriáról, mint a patológia sexualitásáról kimerítő tankönyve jelenik meg. Westphal több cikkben foglalkozik ily témákkal. Charcot Magnannal együtt az inverziókról értekezik (1882). Möbiusnak Rousseau-ról írt patográfiája 1889-ben jelenik meg. Amikor Charcot a férfiak hisztériájáról beszél, nemcsak neurológiai, hanem szexuál-patológiai vonatkozásokat is érint. Igaz ugyan, hogy mindezekben csak egymásmellettséget találunk és nem azt az oki kapcsolatot, amelyet Freudnak kellett kimondania. Helyesebben: amint Freud egyik, munkásságáról szóló, beszámolójában hivatkozik is erre, a neurózisok nemi eredetének gondolatát egy-egy beszélgetésük alkalmával Breuertől és Charcottól hallotta, úgyhogy az oki kapcsolat leszögezése eredetileg nem is tőle származik, csak ő volt az, aki le merte írni.

A korabeli neurológiának másik iránya, mely a szexualitással foglalkozik, az előbbivel szemben negációs természetű, de éppoly fontos, mint amaz. Arról van szó,

hogy a 70–80-as években sikerült Fourniernak és Erbnek kimutatnia, hogy a tabes szifilitikus eredetű. Ez a pozitív megállapítás, mely nagy és fontos újság volt a neurológiában, egy regációt is tartalmaz: azt, hogy az a fenyegetés, amelyben addig gyerekek és ifjak éltek, hogy ti. az onánia és a nemi kicsapongás hátgerincsorvadást okoz, a maga egészében hamis. A mai művelt embernek nehéz felmérni azt a felszabadítást, amit ez a negációs lelet a korabeli tudósok véleményeiben okozott. Szabadon beszélni az onániáról csak ekkortól kezdve lehetett, hiszen eddig minden lelkiismeretes orvos csak azt mondhatta: ne onanizálj, mert hátgerincsorvadást kapsz. Freud maga hivatkozik Fournier kórokmegállapító cikkeire a cerebralis diplegiákról szóló könyvében. Erb viszont mintegy igazat adva fenti elgondolásunknak, nem az onánia, hanem a nemi megtartóztatás következményeiről ír.

A bécsi neurológia szövettani-fizikalista irányával jóformán dialektikai ellentétben fejlődtek a francia neurológia *pszichológiaibb* elvei. Amikor Freud 1886-ban Párizsban Charcot-nál járt, ennek a beteg élettörténete után érdeklődő, hipnózissal, tudathasadásokkal operáló iskolának a hatása alá került. Bővebben ezzel nem foglalkozom: ez az a terület, amelyre a pszichoanalízis történetének vizsgálói rendszerint behatóbban kitérnek.

ad 2. Második kérdésünk, amikor Freud útját keressük a neurológiától a pszichoanalízishez, úgy szól, hogy a *neurológus Freudnak milyen gondolatai alakultak át a pszichoanalízis alapvető gondolataivá.* Ez a kérdésfeltevés megegyezik azzal a gondolkodáslélektani kérdéssel, hogy az eredeti, új gondolat milyen más gondolatformákban gyökerezik. Bár manapság már természetes, hogy álmogondolatokat, fantáziákat analizálunk, tudományos, reális gondolatoknak pszichoanalitikus szemlélete általában viszsztatetszést kelt, amint azt pl. legutóbb Bolyai Jánosról írt tanulmányom kritikáiból látom. Azt hiszik, hogy a genie gondolatai túlesnek az értelemzhetőség keretein. Nem szabad azt gondolni, hogy ez az ellenvetés a tudományos, igaz gondolatoknak lélektani elemzésével szemben lényegében a pszichoanalízist érti. Az egész pszichológia szemléletét támadja, aki a geniális gondolatok lélektani elemzését visszautasítja. Ezt az állításmat azzal igazolhatom, hogy még Gesell, kiváló amerikai behaviorista és experimentális pszichológus is bizonyítja egy új keletű könyvében, hogy a geniális gondolat lélektanilag ugyanolyan szerkezetű, mint minden lelki megnyilvánulás, tehát régi minták (pattern) újrendeződéseinek eredménye, azzal a jellegzetességgel, hogy a növekedés (growth) funkciója erősebben érvényesül benne, ámbár minden agyi funkció jellegzetesen növekedési folyamat.

Három alapvető freudi elgondolást tudok így oly régi mintákra, modellekre visszavezetni, amelyek a neurológus Freud tudományos gondolatvilágához tartoztak.

Elsőnek a módszert említem. A pszichoanalitikus módszer tudományos elemzésénél eddig három összetevőt tudtam kihámozni: ú.n. a börnei elvet (mondj ki mindent, válogatás nélkül), Joh. Müller elvét (add át magad a nyugodt belső kontemplálásnak, ami az emlékregrESSziók felé nyitja meg az utat), végül az arisztotelészi katartikus elvet (engedd érzelmeidet szavakban kitörni, ami a katartikus megkönnyebbülést eredményezi). Most negyedikként ezekhez hozzácsatolom a „*metszet-készítés*” módszerét. Ez abból áll, hogy a vizsgált anyagot jóformán tekintet nélkül összefüggő értelme, kis részekre metszük és az egyes részeket külön vetjük alá a lelki mikroszkóp vizsgálatának. Különösen az Álomfejtésben írja le Freud ezt a módszert, ugyanabban a

könyvben tehát, amelyben a lelki életnek is — saját szavai szerint — mikroszkóphoz hasonlító szerkezetét dolgozza ki. Voltaképpen minden analitikus óra önmagában egy-egy histológiai metszet külön-külön vizsgálendő és a közös pontok hasonlóan hozandók összefüggésbe, mint a histológiai metszetek.

A második elgondolás Freud *libido-elmélete*. Ennek lényege a fizikalizmusán kívül az, hogy egy összefüggő egységes dinamizmust nyújt azzal a jelleggel, hogy a test bizonyos „sarkai”, áthajlásai különleges fontossággal rendelkeznek (erogén zónák). Freud afázia-könyvének (a gondolat 1886-ból származik, a könyv maga 1891-ből) jellegzetes megoldása viszont, szemben Meynert, Wernicke szigorúan lokalizációs elméletével, egy már más szerzőknél (Grashey) is felőtlő dinamikus elgondolás. Eszerint a bal agyfélteke felszínének bizonyos része összefüggő beszédközpont, sarkaival a szájat, kart mozgató, hang- és látási ingereket felfogó agyrészek felé fordulva. Ebben az egységes beszédközpontban nincsen az egyes beszédfunkcióknak különleges lokalizációjuk, hanem csak a „sarkok” laesiója adja az összeköttetés meggátlásánál fogva azt a képet, mintha a mozgás, látás, hallás, kimondás funkciója külön lenne lokalizálva. Csak mellékesen említem meg egyrészt, hogy a hallóideg histológiai vizsgálata megtalálható Freud histológiai munkái közt, tehát a beszéd felé fordulás ebben is jelezve van, másrészt az afáziák tünettana bő alkalmat ad sűrítések, eltolások észlelésére (pl. Vater und Mutter együtt a Vutter szót produkálja).

Végül a *perverziók*, mint fejlődéstanilag megragadható jelenségek, a cerebrális diplegiákról szóló tanulmányban (1893 és 1897) a következőképpen lelhetők fel. Freud megfigyelte — írja — a végtagoknak abnormis mozgástípusait. Ezeket a mozgásokat „perverzeknek” nevezhetnők — mondja — és a perverz mimika mellé sorolhatók. De közelebbről megtekintve azt találja, hogy normális csecsemők is mozoghatnak ily céltalan módon. A kóros csupán abban rajlik, hogy a diplegiás gyermeknél ezek a mozgások oly időbe is átmennek, amelyben normális fejlődés mellett régen normálisokkal váltódtak volna fel és még abban, hogy gyakoribbak és átfogóbbak, mint egészséges gyermekeknél. Tehát ezek a „perverzeknek” látszó choreatikus, valamint spastikus-atactikus mozgások nem valódi új tünetek, az agybeli megbetegedésnek nem egyenes következményei, hanem Jackson elve értelmében régi rétegződésnek, kezdetlegesebb agyi megnyilvánulásoknak felelnek meg, amelyek a vele született diplegiáknál megmaradnak, ahelyett, hogy „elnyomás” (Unterdrückung) alá kerüljenek.

Az itt kifejtett történelmi és gondolatlélektani kapcsolatok neurológia és pszichoanalízis közt arra kell, hogy figyelmeztessenek, hogy a két tudományág közt manapság fennálló mély szakadékot mesterségesen vájták ki és a kritikus jól tenné, ha mindig gondolna arra, hogy Freud kiválóan képzett neurológus volt; nemcsak szakismerettel, hanem a tudományos neurológiai módszerek gyakorlati ismeretével is rendelkezett.